
УДК 81'38

Світлана Єрмоленко, Світлана Бибик, Ангеліна Ганжа
Інститут української мови НАН України, м. Київ

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ*

Матеріали виступу на пленумі наукової ради «Українська мова» увиразнюють роль лінгвостилістики й культури мови в інтенсифікації та оновленні сучасної гуманітаристики. Відзначено, що вони презентують окремий напрямок мовознавчих досліджень, який, по-перше, засвідчує академічний рівень осмислення феномену літературного стандарту української мови, по-друге, найтісніше пов'язаний з практичними культурно-освітніми стратегіями українського суспільства. Особливу увагу звернено на міждисциплінарний характер лінгвостилістичних знань, на ті соціальні виклики, які стоять перед сучасною академічною наукою в її пошуках ефективного впливу на гуманітарну культуру українського суспільства.

Ключові слова: культура, гуманітаристика, українська мова, лінгвостилістика, культура мови, стиль, соціальна престижність мови, літературний стандарт, інтердисциплінарність.

Слово «культура» нині в гуманітарних текстах є одним із частотних. «Чому?» — запитуємо себе. Думаємо, що в проекції на мовне життя тут відчутні щонайменше чотири імпульси:

один — **соціокультурний**, або культурно-політичний. Апелюючи до поняття «культура», ми стверджуємо літературно-мовну єдність цивілізованих поколінь, що жили і творили на нашій землі, у неоднорідних умовах, різномірних сферах, способах мовного поводження — і високого елітарного, і середньолітературного, і фамільярного розмовного,

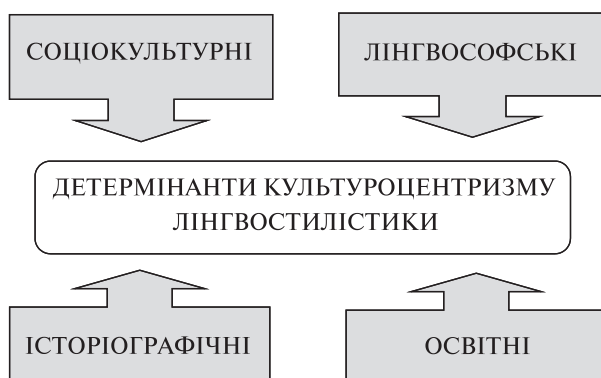
другий — **лінгвософський**, за якого ми прагнемо оцінити тексти національної культури як складник світового концептуально-знакового простору,

третій — **історіографічний**, адже наша щоденна науково-практична діяльність спрямована на оцінювання текстового

© С.Я. ЄРМОЛЕНКО, С.П. БИБИК, А.Ю. ГАНЖА, 2018

доробку й комунікативної культури етноспільноти у функціональній і жанрово-стильовій динаміці: щоб схарактеризувати сучасне, треба взяти до уваги плоди попередніх теоретичних узагальнень і практичних рекомендацій,

четвертий — **освітній**. Наші теоретико-практичні напрацювання мають відповідати викликам професійної орієнтації. Це ґрунтується на поєднанні гуманістичного і спеціалізованого галузевого змісту освіти, на векторі формування культури мовної особистості — модельної мовної особистості як носія національної культури, особистості, запитаної відповідною соціально-економічною галуззю.

Через це ми вже не раз підкреслювали академічне розуміння *культури мови* як єдності конкретно-історичного змістового (концептуально-знакового) і ортологічно-нормативного спрямувань.

Мабуть, продуктивність нашої і теоретичної, і практичної узагальнювальної, рекомендаційної праці недостатня, що має свої насамперед економічні причини і зумовлює не завжди конструктивний діалог з ширшою спільнотою про корисність та ефективність наукових досліджень. Чи не найбільше питань виникає до гуманітаристики, наукові результати якої не всім очевидні: справді, важко побачити комерційний ефект від видання історичної пам'ятки, збірки народних пісень ХІХ ст. чи poradника з культури мови.

Отже, які нині можуть бути наукові відкриття в нашій лінгвостилістичній або культуромовній галузі?

Наша наукова галузь найтісніше пов'язана зі *Словом* як основою творення гуманітарного клімату, гуманітарного простору в державі, тобто з реалізацією культурної політики в Україні, широкої в ціннісному орієнтуванні. Насамперед ті зміни, що відбуваються в лінгвостилістиці та культурі мови — це зміни в ограненні центрального поняття — *стилю*. Якщо раніше воно пов'язувалося з естетизмом змісту тексту, то тепер ця інтерпретація охоплює історію української культури, оцінку мовцем ситуації спілкування, в якій важливо враховувати сприймання співрозмовників, аудиторії. Дослідник-стиліст постає перед проблемою окреслення ситуацій комунікації, надто коли йдеться про розширення сфер функціонування державної мови.

За останню чверть століття ми побачили, що тип мовомислення в офіційно-діловій або науковій сферах відрізняється від типу мовомислення мовця, який створює художній чи публіцистичний текст. Розуміння мови не лише як системи знаків, певного коду, а саме як мовно-розумової діяльності, як мовної свідомості, скеровує думку дослідників на пошуки власне мовних і позамовних чинників формування стилю. Отже, *стиль* — це різновид творчої мовної діяльності, тип мовомислення, мовної поведінки в різних колективно усвідомлених ситуаціях спілкування, дотримання умов комунікації в конкретних сферах культури. У центрі розуміння динамічної моделі стилю — людина, яка і породжує, і сприймає (декодує) стильові різновиди літературної мови.

Створювана багатьма поколіннями людей, збережена в пам'яті, саме літературна мова, літературний стандарт як соціально престижний різновид національної мови забезпечує єдність нації, єдність українців усього світу.

Але ж у сучасному суспільстві спостерігаємо неоднозначне ставлення мовців до літературного стандарту. Літературну нормовану мову дехто називає штучною, нежиттєвою, нереальною. Ось, скажімо, й письменники у пошуках «оновленої» естетики слова й ефективних засобів привернення уваги читача пробують писати або рідним діалектом, або сленгом... Журналісти окремих видань намагаються максимально наближатися до т. зв. «реальної» мовної практики українського соціуму, з їхнього погляду вельми далекої від літературного стандарту. Інші ж усіма силами намагаються подолати «засмічення» літературної мови, «врятувати її від шкідливих впливів», «відновити історичну справедливість».

Поняття чистоти чи засмічення мови належить до оцінної категорії, так само як і поширене в сучасних полемічних висловлюваннях поняття суржика. Мабуть, в умовах демократизації нашого життя, розкнутості спілкування закономірно змінюються й оцінки літературного стандарту. Адже помітно збільшилася кількість варіантів мовного вираження, не лише дискутуються питання правопису, кодифікованої норми слововживання, вибору точного термінологічного змісту слова в мас-медіа, а й висловлюються різні думки щодо оцінки конкретних висловів, тобто бачимо (чуємо) вияв індивідуальних мовних смаків.

Для живої, а не мертвої, законсервованої мови це процес природний. Але важливо, щоб у суспільстві завжди панувала думка: саме літературна мова має не роз'єднувати, а об'єднувати людей. Соціальна престижність цього різновиду національної мови забезпечується використанням його в найрізноманітніших функціях суспільного життя. Літературної мови навчають у загальноосвітній школі, удосконалюють її знання в коледжах і вишах. Утверджувати літературний стандарт допомагає культура мови. Норми літературної мови, тобто й культуромовні рекомендації, також змінюються, адже змінюється свідомість, оцінка мовців. Згадаймо у цьому зв'язку термінологічне поняття *динамічна стабільність*, важливе для наших досліджень літературної мови.

Коли виникає дискусія про літературний стандарт, ставлять питання: «Хто встановлює літературну норму?» Раніше авторитет академічного словника, академічних граматик був незаперечний. Так само як була за взірць мова дикторів радіо, телебачення. Тепер інші реалії: немає багатотисячних накладів словників, довідкова література з культури мови часто містить рекомендації, що ґрунтуються на суб'єктивних оцінках і висновках; радіомовлення й телебачення «виховують» слухачів (глядачів) своєю «незразковою» мовною практикою. Не може бути достатнім аргументом авторитет мови письменника. Те саме відбувається і в театрі, де мова акторів не становить еталонної літературної вимови. Отже, пересічному мовцеві важко розібратися, яка ж у нас літературна норма.

Сучасна українська літературна мова переживає період активного впливу на писемно-літературну традицію усно-розмовної практики. Розширення сфер публічного використання української мови виявляє прогалини, з одного боку, у мовній освіті громадян, а з другого — засвідчує фактичне існування слабких і сильних норм літературної мови. Глобалізаційні процеси, міжмовне контактування спричиняють зміни на всіх рівнях мовної структури.

Які ж нові соціальні запити постають перед академічною наукою й практикою сьогодні?

Усвідомлюємо, що українська мова має бути інструментом формування нової світоглядної парадигми, в якій людина поставлена в центр цивілізаційного поступу держави. Академічна школа лінгвостилістики понад півстоліття забезпечує теоретичні й практичні курси вищої школи індивідуальними, колективними напрацюваннями в галузі **теорії та історії української літературної мови як науки про еволюцію стилів**.

Текст завжди у полі зору лінгвостилістики, тому одним із маркерів її розвитку є **динаміка інтерпретативних практик**, адже змінюються умови суспільного життя — змінюється розуміння створених і віддалених у часі насамперед художніх текстів, а також і текстів ЗМІ.

З усіх мовознавчих галузей саме лінгвостилістика має найбільш внутрішньо мотивований і зовнішньо стимульований **інтердисциплінарний характер**. Останній чи не найвиразніше виявляється у зв'язках із літературознавством. Вивчаючи художню мову як один із визначальних функціональних стилів, а також індивідуальні мовостилі письменників, ми пропонуємо концептуально-знаковий вимір історії літературної мови.

У відділі стилістики та культури мови від самого початку його створення розроблялася, як вже було підкреслено, теорія широкого розуміння культури мови, а це зумовлює тісніший зв'язок із соціальною психологією, синергетикою, герменевтикою, лінгвокультурологією. Тому без належного теоретичного, термінологічно-поняттєвого переорієнтування, а також довідково-монографічного, технічного забезпечення нам важко відповідати на запити часу.

Скажімо, економічний виклик з'єднав стилістику й культуру мови із соціолінгвістикою. Але вже з десятків років ми на своїх засіданнях, під час обговорення дисертацій відзначали, що формується соціостилістичний напрямок — увага до людини як особистості (індивідуума), як со-

ціальної істоти, яка по-різному представлена у варіативному за жанрово-стильовими ознаками спілкуванні. Варто звернути увагу на початки розгортання соціопоетичного напрямку досліджень, які актуалізувала в одній із своїх статей про мову П. Тичини А.Ю. Ганжа (матеріали журналу «Культура слова», 2015 рік).

Вже понад 20 років ми говоримо, що перед у формуванні норм як суспільного явища ведуть ЗМК, що репрезентують орієнтацію чи то на елітарну, чи то на масову культуру, розширюють українсько- й цивілізаційноцентричне пізнавальне поле української літературної мови, активізують інтермедіальність текстів різних форм, формують мовне підґрунтя у особистостей як споживачів інформації.

Час висуває перед нами запит на спільне з театральною спільнотою пізнання драматургійного дискурсу. Представникам театральної еліти не байдужа думка лінгвостилістів про тексти класичної й сучасної драматургії, вони зацікавлені почути наші оцінки й поради, наприклад, з цією метою вже запрошували на прем'єрний перегляд «Чайки» А. Чехова, «Міста» В. Підмогильного. Така співпраця не втрачає актуальності. Адже у виробленні літературно-мовних стандартів, утвердженні естетичного канону національної мови важлива роль належить як мові драматургійного мистецтва, так і сценічній мові.

Ще один напрямок співробітництва відділу — з мистецтвознавцями, науковий і творчий доробок яких сприяє формуванню елітарної мовної культури.

На жаль, наявний кількісний склад відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики не в змозі охопити весь обшир мовної інформації, джерела її надходження та форми подавання. Нас навіть не вистачає, щоб охопити усі стилі літературно-мовної практики, не кажучи вже про жанри. Один із виходів — створення спільних дослідницьких проєктів з кафедрами закладів вищої освіти.

Але ми переконані в тому, що саме інтердисциплінарність у гуманітаристиці є однією з пріоритетних, вона відкриває перспективи для внутрішнього саморозвитку певного гуманітарного напрямку: формування новітньої та адаптацію привнесеної з інших дослідницьких практик метамови та категорійної бази досліджень; розширення напрямків наукових студій, урахування внутрішньофахової взаємодії напрямків (мова — література, мова — історія, мова — соціологія, мова — культурологія, мова — юриспруденція, мова — психологія), а також компліментарної взаємодії природничо-технічних і гуманітарних наук.

Не можна оминати і того чинника, що людину-мовця, людину-носія принаймні середньолітературного стандарту треба формувати, пропонуючи до засвоєння ортологічні приписи (вимова, наголошування, правильне написання), додатні для забезпечення динамічної культури повсякдення. А ці пріоритетні в гуманітаристиці завдання «лягають на плечі» лінгвостилістики та культури мови в її широкому розумінні.

Статтю отримано 19.02.2018

Svitlana Yermolenko, Svitlana Bybyk, Angelina Ganzha

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

LINGUISTIC STYLISTICS IN THE CONTEXT OF NATIONAL CULTURE

The materials of the report illustrate the role of stylistics and culture of language in the intensification and modernization of modern humanities. It is noted that they present a separate direction of linguistic research. First, he testifies to the academic level of comprehension of the phenomenon of the literary standard of the Ukrainian language. Secondly, linguistic and language culture are closely related to the practical cultural and educational strategies of Ukrainian society. Particular attention is paid to the interdisciplinary nature of stylistic knowledge. The attention is paid to the internal professional interaction of the directions of language — literature, language — history, language — sociology, language — culturology, language — jurisprudence, language — psychology, language — theater, language — radio, television. It is also noted that there is a possibility of complementary interaction between natural sciences and humanities.

It was emphasized that in situation of personnel crisis the creation of joint research projects with departments of higher education is perspective.

The coauthors emphasized that in the department of stylistics and culture of the language from the very beginning of its creation was developed the theory of a broad understanding of the culture of the language. This leads to a closer connection with social psychology, synergetics, hermeneutics, linguistic culturology.

One of its consequences is the proper theoretical, terminological reorientation of stylistics and the culture of the language.

The article highlights the social challenges faced by modern academic science in its search for effective influence on the humanitarian culture of Ukrainian society.

Keywords: *culture, humanities, Ukrainian language, linguistic stylistics, culture of language, style, social prestige of the language, literary standard, interdisciplinarity.*